

РЕЦЕНЗІЇ

Сергій Рабінович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ*

Нещодавно спільнота правознавців отримала нагоду втішитися подією, яку, без перебільшення, можна назвати довгоочікуваною для української юридичної науки. Побачило світ монографічне видання “Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика”¹, яке належить перу представниці Львівської школи загальної теорії права, доцентки кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка Тамари Дудаш. Монографія стала підсумком багаторічного дослідження авторки, наукове консультування якого здійснював академік Петро Мойсейович Рабінович – видатний український правознавець, доктринальні напрацювання якого сьогодні розвивають його учні.

Читачеві, який відкриває книгу, передовсім впадає в око ґрунтовність виконаної розвідки. Це переконливо засвідчує бібліографічна база монографії, яка охоплює більш як півтисячі найменувань, понад триста з яких становлять сучасні публікації англійською, німецькою, іспанською та іншими мовами Європейського Союзу, а також вельми значний (понад 700 сторінок) загальний обсяг книжки. У монографії містяться цінні результати копійкової роботи з означеними публікаціями. Завдяки цьому вперше в Україні введено до наукового обігу й системно проаналізовано теоретичні позиції провідних зарубіжних фахівців з практично всіх проблемних питань правової аргументації. Структура рецензованої праці виявляє різноаспектність і деталізованість розгляду дослідженої проблематики.

Аж ніяк не применшуючи вагомості здобутків наявних в Україні інших юридичних наукових шкіл, зауважимо, що специфічний дослідницький підхід, властивий Львівській школі загальнотеоретичного правознавства, можна вбачати вже в способі організації матеріалу наукової праці. Монографію відкриває розділ, присвячений поняттю правової аргументації. Адже, як наголошував засновник щойно згаданої школи, викладу змістових положень завжди має передувати обґрунтування використання базових понять наукової розвідки. Цьому питанню приділено понад 80 сторінок тексту першого розділу роботи, починаючи з загального огляду стану дослідженості правової аргументації у науковій літературі, спиняючись на можливих терміноло-

* Рецензія на монографію Тамари Дудаш “Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика” (ЛНУ імені Івана Франка 2024) 744.

¹ Тамара Дудаш, *Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика* (ЛНУ імені Івана Франка 2024) 744.

гічних ракурсах правової аргументації й завершуючи підрозділом за назвою “Правова аргументація: до характеристики поняття”, в якому поняття правової аргументації докладно відмежовано від цілої низки суміжних понять, таких як обґрунтування, доведення, доказування й мотивування.

Відтак авторка висноває, що правове аргументування – це процесове поняття, яке відображає юридично значущу діяльність з обґрунтування твердження за допомогою певних засобів – юридичних та інших аргументів для переконування в підставності ухваленого юридично значущого рішення або певної правової позиції, що сприяє настанню юридичних наслідків. Крім того, правове аргументування можуть виконувати також і ретроспективно – для виправдання ухваленого рішення (с. 65). На думку дослідниці, результатом правового аргументування стає аргументованість твердження, що є предметом такого аргументування. Предмет же аргументування специфічний для різних видів юридичної діяльності: правовий припис – для правотворчої, індивідуальний припис – для правозастосовної, інтерпретаційний припис – для правотлумачної (с. 65). Принагідно зауважимо, що авторська позиція щодо результату правового аргументування залишає відкритим питання про зв’язок між метою аргументувальної діяльності (якою в багатьох випадках вважається переконування (чи то переконання. – Авт.) правової аудиторії в підставності певної точки зору щодо юридично значущих питань (с. 198), з одного боку, та результатом цієї діяльності – з другого. Дозволимо собі припустити, що, можливо, в ролі результату правового аргументування із такою властивістю предмета аргументування, як *аргументованість* у принципі могла б конкурувати *переконливість* твердження, яке аргументували.

Розмежовуючи аргументацію “правову” та “юридичну”, дослідниця підтримує методологічний підхід, що його сповідував Петро Мойсейович, згідно з яким термінологічні відмінності зазвичай є не випадковими, а натомість позначають важливі поняттєві розрізнення, які своєю чергою відображають особливості відомих типів праворозуміння. Тут доречно відзначити підвищену лінгвістичну чутливість здійсненої розвідки, що виявляється в особливій увазі до термінологічних теоретико-правових розмежувань. Як убачається, такий підхід дав змогу авторці витворити тонку терміно-поняттєву нюансованість розвідки й забезпечити системність і всебічність у розробці її предмета.

Опертя на згадане загальне поняття правової аргументації створює підґрунтя для характеристики основних концептуальних підходів до її дослідження (розділ 2). Викладу матеріалу цього розділу передує огляд методологічних підстав для виокремлення згаданих підходів (підрозділ 2.1), після чого розкрито особливості основних із них, які в спеціальній літературі одержали назви “логічного”, “риторичного” й “діалектичного” (підрозділи 2.2–2.4). В основі їх розмежування лежать відмінні концепції раціональності. Так, у антропологічній концепції вихідним є положення про те, що саме вважають раціональним члени певної комунікативної спільноти. У формально-логічній (чи то, за іншою термінологією, яка сягає доби Про-

світництва, “геометричній”) концепції аргументація вважається прийнятною тоді, коли вона створена на безспірній (істинній) основі й у логічно досконалий спосіб. У критичній же концепції виправдання аргументації замінено систематичною перевіркою прийнятності усіх аргументувальних кроків (с. 99–100).

Три щойно означені концептуальні ідеї розглянуто в монографії власне як підходи до дослідження правової аргументації. При цьому не можна не визнати, що вони *de facto* виступають також і способами *творення* авторських концепцій і типологічно відмінних концептуальних напрямів у теорії правової аргументації. З огляду на це суттєвими стають особливості використовуваних у монографії засобів, методологічних інструментів уже для здійснення свого роду “дослідження досліджень” теоретичних проблем правової аргументації, що його пропонує сама авторка книжки. Цілком закономірно, що серед таких інструментів чільне місце належить систематизаційним, логіко-аналітичним і дистинктивно-дефінітивним (скористаємося тут висловом О. Лосева, вжитим філософом для характеристики особливостей дослідницького підходу Аристотеля) засобам. Істотне значення у монографії має діяльнісний підхід, використання якого уможливорює виокремлення взаємопов’язаних елементів правового аргументування, демонстрацію смислового і стадійного розгортання цього процесу як різновиду юридичної діяльності.

У третьому розділі монографії висвітлюються основні загальнотеоретичні питання правової аргументації: модель правової аргументації як підстава для її загальнотеоретичного осмислення (підрозділ 3.1), яка включає аналіз аргументувальної ситуації і складу (корпусу) правового аргументування, інструменти правового аргументування, теоретико-методологічні аспекти реконструювання й оцінювання правової аргументації. Тут розглядаються також сутнісні ознаки правового аргументування та його засобів (підрозділ 3.2). Зауважимо, що з огляду на зміст цього підрозділу авторський підхід до розгляду питання про сутність аргументувальної діяльності, як видається, свідомо залишає осторонь питання про власне *соціальні* аспекти такої сутності, про що в рецензії йтиметься далі.

У наступному розділі здійснена докладна загальнотеоретична характеристика інструментів правової аргументації: загальне поняття аргументу та його співвідношення з суміжними поняттями (поясненням, доводом, доказом) (підрозділ 4.1); наведена типологія та класифікація аргументів у правовій аргументації (підрозділ 4.2); проаналізовано способи правового аргументування (підрозділ 4.3) – правове кваліфікування, з одного боку, й зважування та балансування – з другого; виокремлено аргументувальні структури у правовій аргументації та їхні мовні індикатори (підрозділ 4.4), схарактеризовано мовні засоби правової аргументації (підрозділ 4.5).

Для галузевих правознавців і юристів-практиків особливий інтерес становитиме вочевидь завершальний розділ видання, присвячений теоретичним основам правової аргументації у правотворенні (підрозділ 5.1), правотлумаченні (підрозділ 5.2) й судовому правозастосуванню (підрозділ 5.3).

Тут на цікавих і актуальних прикладах (case-study) з юридичної практики різних органів публічної влади України та Європейського суду з прав людини (зауважимо, що авторка є знайомим в Україні фахівцем із практики цієї міжнародної установи) розглядаються теоретичні аспекти правового аргументування. Тож монографія переконливо підтверджує не лише високу загальнотеоретичну, а й суттєву практичну значущість завершеної наукової розвідки.

Окрім уже згаданого, цінність розглядуваної академічної праці Т. Дудаш убачається ще й у тому, що ознайомлення з представленими в ній результатами аналізу аргументувальної діяльності спонукає до роздумів, зокрема над соціолого-правовими аспектами останньої. До таких, на нашу думку, належить уже згадана соціальна зумовленість такої діяльності і матеріального змісту аргументування державно-владних рішень *потребами та інтересами панівних соціальних груп*. Ці аспекти, вважаємо, заслуговують на те, щоби в майбутньому стати предметом окремого спеціального аналізу вже в інших дослідженнях.

Тут слід наголосити, що на сторінках монографії містяться важливі згадки про особливу роль щойно вказаних соціальних чинників для правового аргументування. Так, зокрема, йдеться про ‘необхідність пристосування до потреб правової авдиторії правового аргументування для переконувального впливу на неї’ (с. 178); відзначається, що правове аргументування залежить від того, хто є суб’єктами правового аргументування передовсім “від їхніх потреб та інтересів” та низки інших чинників (с. 292); вказується, що ‘об’єкт [зокрема об’єкт аргументувальної діяльності] зазнає цілеспрямованого діяння з боку суб’єкта, внаслідок чого освоюється... і пристосовується до потреб людини та суспільства’ (с. 304). Авторка визнає також, що ‘набір інструментів для реконструювання правової аргументації’ залежить не тільки від ‘особливостей наукової доктрини та практичної юридичної діяльності’, а й від ‘мети реконструювання та від потреб реконструювача’ (с. 322). Водночас можна зауважити, що у визначеннях загальних понять правового аргументування і правової аргументації власне потреби та інтереси як соціальні детермінанти аргументувальної діяльності вже винесені “за дужки” (с. 693, 694). Остання обставина, вважаємо, може бути пояснена передовсім особливостями авторського праворозуміння і дослідницького підходу, який тяжіє, мабуть, радше до логіко-аналітичного й формально-процедурного, аніж до соціологічного.

З огляду на це “за кадром” рецензованої праці перебуває й така властивість “правової авдиторії”, як її соціальна диференційованість, неоднорідність. На практиці згадана властивість слугує джерелом конфліктів соціальних інтересів і позицій сторін у правовому дискурсі. Відмінності соціальних позицій та інтересів членів правової авдиторії безпосередньо зумовлюють практичні результати вимірювання співвідносної аргументувальної ваги й переконувальної сили впливу на неї щонайменше *певних* правових аргументів (насамперед, хоча й не виключно, аргументів ціннісно-оцінювального гатунку). Адже із соціально-сутнісного погляду те, ‘що

Сергій Рабінович

саме вважають раціональним члени певної комунікативної спільноти, задається конкретно-історичними й неоднорідними потребами та інтересами її учасників.

Наведені полемічні міркування ніяк не спростовують обґрунтованості загального висновку, в якому глибоко переконаний автор цих рядків: перед нами результат серйозної, такої, що ґрунтується на ретельному вивченні новітніх здобутків українського й зарубіжного правознавства й відповідає високим науковим стандартам, розвідки проблем загальної теорії правового аргументування, вперше в Україні системно й комплексно досліджених на монографічному рівні. Тому цілковито незаперечним видається те, що це унікальне дослідження сьогодні нагально необхідне юридичній спільноті України і стане вельми корисним для всіх її учасників. Дозволимо собі висловити переконання в тому, що до нової монографії львівської науковиці ще неодноразово звертатимуться зацікавлені правознавці як у нашій країні, так і за її межами.

Дудаш Тамара. Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика: монографія / Тамара Дудаш. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2024. 744 с.

Вперше в українській правничій науці виконано комплексний загальнотеоретичний аналіз правової аргументації як юридичної діяльності. Ґрунтуючись на загальнотеоретичній концепції правової аргументації, досліджено процес такої діяльності, її засоби та запропоновано критерії й методику оцінювання її результату. Виявлено ознаки правової аргументації для розкриття її юридичної природи. Значну увагу приділено аргументам, що їх використовують у правовій аргументації, а також її мовним засобам. На основі запропонованої загальнотеоретичної моделі досліджено особливості правової аргументації

в основних видах юридичної діяльності (правотворчій, правотлумачній, правозастосовній) та досліджено приклади такої аргументації. Теоретичною основою монографії стали основні європейські джерела з питань правової аргументації, а практичною – аргументувальна практика, зокрема українських судів і Європейського суду з прав людини.

Для науковців і здобувачів освітніх чи наукових ступенів у галузі права, правотворців, правотлумачів та правозастосувачів, а також усіх, кого цікавлять проблеми правової аргументації.

www.pravoia.com.ua

ПРАВО

УКРАЇНИ